

O CAMIÑO XACOBEO MARÍTIMO DAS ILLAS CASSITÉRIDES “A RUTA DAS ILLAS MAIORES (III)”

Por: Celestino Pardella de Blas

Candorca deixara atrás a Illa de Sálvora e puxo rumbo cara o canal principal de entrada da ría de Arousa que ten como referencias, o faro de Sálvora e a Illa do Pombeiro, situada no extremo sudoeste de O Grove.

Coñecía ben ese mar onde comezara, como rapaz de a bordo, na dorna xeiteira do seu pai e tiña medo que as numerosas bateas e baixos existentes lle xogaran unha mala pasada á hora da súa navegación a vela.

O Candorca sabía que esta era a última singradura antes de comezar a remonta-lo río Ulla cara a Pontecesures, foi por iso que, no seu caderno de bitácora, anotou, coa axuda da carta mariña da ría, as illas que ía visitar e por onde debería navegar.

Acordou parar en varias, aínda que non foran das que, coa axuda do seu amigo o Xurelo, catalogaran coma maiores. Todas as illas desta ría traíanlle moitos recordos dos seus comezos mariñeiros.

nun galeón dedicado ó transporte de tella e tiñan que parar con asiduidade nela para recoller auga e madeira, polo que, aínda que facía moito tempo diso, non lle pareceu interesante para esta peregrinación illán.

Decidiu facer unha pequena parada, de novo, na Illa de Rúa, onde estivera co fareiro de Sálvora; logo visitaría a Illa de Arousa, bordearía as Malveiras e pararía en Cortegada, antes de comeza-lo remonte do río Ulla.

CARA Á ILLA DA RÚA

Despois dunha tranquila navegación, cheguei ó peirao da illa da Rúa onde atopei amarrada unha pequena dorna polbeira. O mariñeiro que a patroneaba estaba descansado, viña de facer un lance ós polbos e estaba á espera. Entabamos unha interesante conversa e este non dubidou en acompañarme ata o faro; traíalle moitos recordos, xa, que, hai anos, fora o encargado do seu mantemento. Ó chegar comezou a contarme:

FARO DA ILLA DE RÚA

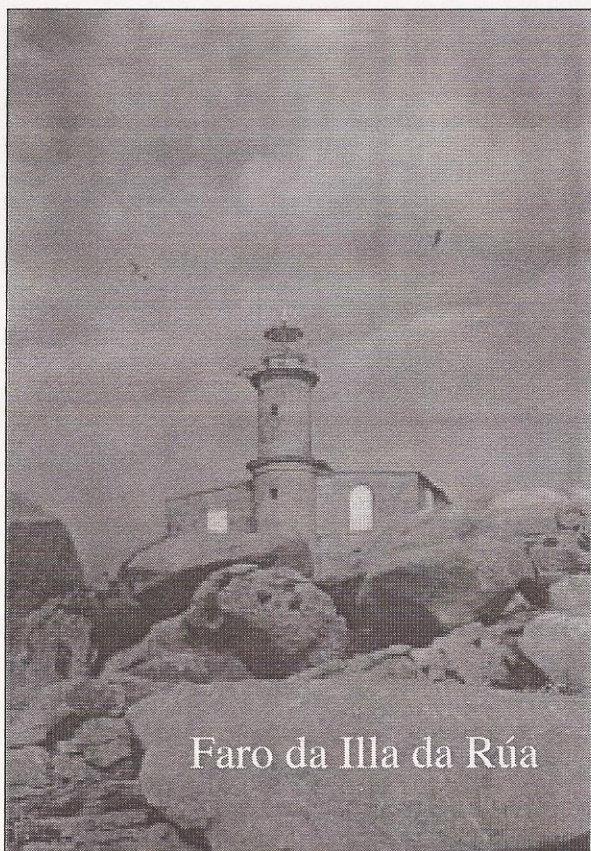
Acendeuse por primeira vez o 18 de marzo de 1869. Foi construído polo enxeñeiro Rafael da Cerda e era exactamente igual ó da Illa de Ons: tiñan os dous a mesma forma, unha distribución igual por dentro, a torre era similar, ... Era un mesmo deseño aínda que para illas distintas. Tivo poucos cambios no súa forma ó longo dos anos, polo contrario o de Ons cambiou case totalmente en diferentes reformas.

A primeira lámpada, que era de émbolo e estaba alimentada por aceite, substituíuse en 1879 por unha de mecha única. Cambiaron tamén a lanterna e puxeron unha octogonal de 1'80 m. que quitaran do faro da fila de Sálvora.

Unha orde de 11 de xuño de 1920 dispuxo que a aparencia definitiva pásese a ser de 2 + 1 destelos brancos, conservando o sector vermello de 90° para sinalar tamén os baixos de Touzas e Lobeira Chica.

Tivo varias reformas para ter máis alcance, a última a fixo a Autoridade Portuario de Villagarcía en 1993 na que se electrifica par medio de enerxía fotovoltaica e instálase unha óptica acrílica de 305 mm con lámpada haloxena de 50W/12V.

Neste faro pasei eu longas tempadas, contábame

Faro da Illa da Rúa

Decidiu desbota-la illa de A Toxa, considerouna un pouco complicada á hora de acceder a ela navegando; turística de máis segundo o que lle contara o Xurelo e, ademais, antes de marchar á altura, estivera traballando

o mariñeiro, e vivín varios naufraxios nas súas proximidades nos que tiven que axudar correndo moito perigo.

NAUFRAXIOS

Xa me contaba o meu avó que nesta ría se viviron moitos naufraxios, sobre todo na zona preto da illa de Sálvora. Un dos primeiros fora o bergantín goleta <Nemesia>, que tiña matrícula de Barcelona. Fora un 9 de febreiro de 1879 e cando se dirixía ó porto de Pobra do Caramiñal, por mor dunha forte borrasca, foi bater contra a casta de Punta Couso, no lugar coñecido coma "Sete Leguas".

O primeiro naufraxio no que botou unha man, produciuse nos anos 40 na Punta Falcoeiro. O veleiro <Anxelo> que navegaba en lastre, petou nela e afundiuse.

Contaba que, con este veleiro perdérase unha importante tradición de veleiros mercantes con base en Noia e que se remontaba á Idade Media.

Un dos barcos nos que tamén o meu avó tivo que participar nas laborías de rescate fora o <Anselmo> que afundiuse ó carón desta Illa.

O NAUFRAXIO DO ANSELMO

Sucedeu un 10 de novembro de 1910. Tiña matrícula de Xixón e foi embarrancar nun baixo preto desta Illa.

O barco saíra do porto de Vigo na madrugada do día 9 coas súas bodegas repletas de carga e dirixíase ó porto de Vilagarcía. O capitán que o guiaba navegara en numerosas ocasións par esta ría, polo que debería coñecela ben.

Pero a espesa néboa existente ese día, fixo que ás 8 da noite do día 9, o <Anselmo> fora a chocar contra as baixos coñecidos como "Pedra Seca" e que forman con outros a restinga coñecida co nome de "As Rabientas".

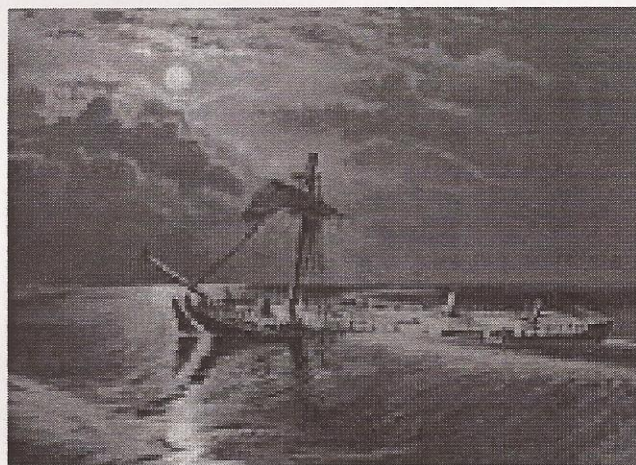
Ó chocar abríuselle un gran buraco que formou unha perigosa vía de auga que en pouco tempo inundou a bodega. O barco perdeuse. Da carga que levaba, que ascendían a 500 toneladas, só se puideron salvar 100.

O barco deuse por perdido e as armadores decidiron proceder a súa venda, no lugar do naufraxio, en pública poxa.

CAMIÑO DA ILLA DE AROUSA

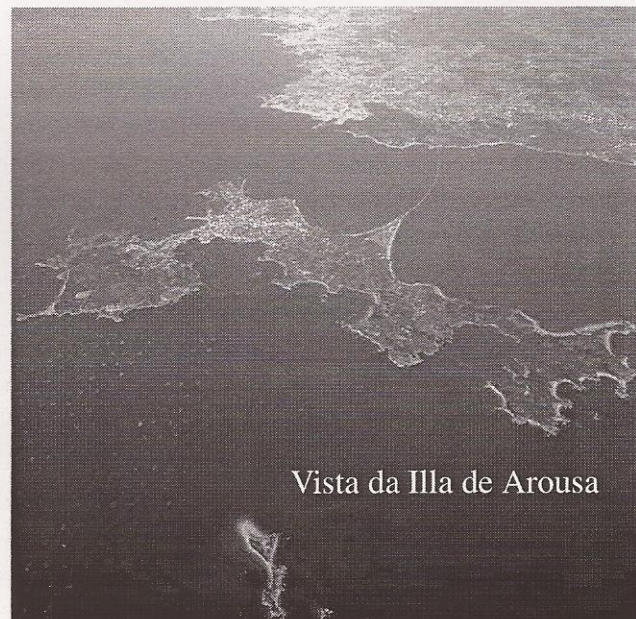
Xa pasara un bo anaco de tempo e o mariñeiro decidiu ir a levanta-las nasas. Acompañeino ata o peirao e despedino.

Desamarrei a Cassitéride e puxen rumbo a Punta Caballo, na Illa de Arousa, xa que a miña idea era atracar no seu peirao e percorrela logo a pé. Pero nada máis comeza-la navegación, decidín achegarme ós illotes dos "Jidoiros", bordealos polo sur para logo achegarme ó Parque Natural do Carreirón vogando.

O mariñeiro que coñecera en Rúa, recomendoume a visita a esta paraxe e animoume a visitar o muíño das Aceñas, un dos tres muíños de mareas que existen nesta ría: O da Seca en Cambados, o do Cura en San Miguel de Catoira no río Ulla e o das Aceñas na Illa de Arousa.

Cheguei á Enseada da Brava, situada entre a Punta do Quilme e a Punta de Revello. Alí atopei un

Vista da Illa de Arousa

espacio paradisíaco para fondear e coñecer este espacio natural. Despois dun paseo por todo este fermoso parque, achegueime ata o lugar onde está emprazado o muíño. A familia á que pertence, non tivo inconveniente en abrírmolo, ensinarme o seu interior e explicarme todo o seu funcionamento.

O MUÍÑO DAS ACEÑAS

Parece ser que o dato máis antigo sobre as Aceñas data de 1681, no documento coñecido como "Foro de los Anovados de la Ysla de Aroza" onde aparecen os topónimos "Camiño as Aceñas", "Mar das Aceñas" e "Lagoa das Aceñas".

Outra referencia está no diccionario de Miñano (1826-1829) no que din: *"En esta isla hay varios establecimientos de pesca y salazón de sardina, molinos harineros a favor de la marea, y uno de viento muy útil para las pueblos del Grove y de la parte oriental de la ría"*.

O muíño ten dúas plantas. A planta baixa está dividida en dúas partes e nelas atópanse: o muro da presa, as comportas, os aliviadoiros, as comportas das canles para a entrada da auga, as canles, os cubos e os rodicios.

A primeira planta cun piso mesturado de madeira e pedra, ten: comportas, dous muíños coa súa caixa, as pedras do muíño e un forno.

Noutros tempos debeu ter un faio que serviría como vivenda ós muiñeiros.

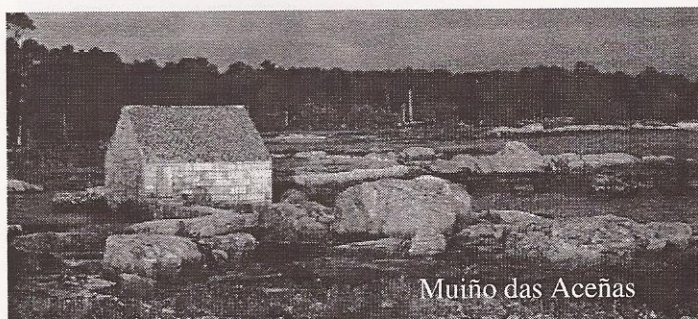
O seu funcionamento é o seguinte: A presa énchese de auga que entra polas portas do muro. Cando a marea está baixa, ábreanse as portas para que a auga da presa vaia cara as rodas motrices. A auga entra polas canaletas e chega ós puzos e pon en movemento os rodicios. No rodicio introdúcese o eixo que empata na parte superior co veo. Todo este sistema pousa nunha viga de madeira de xeito horizontal onde atopamos unha das pezas dos piñons sobre as que xira o rodicio.

O veo atravesa a pedra fixa, o chamado pé, e vai dar á capa na que se introduce a segorella. O gran está na quenlla, que é unha caixa de madeira. Para que o gran caia paseniñamente existe a tarabela, é unha madeira enganchada na quenlla e que pousa sobre a capa, ó xirar esta, transmite unha vibración á quenlla e o gran cae a modo.

O tempero é un sistema que se emprega para que a fariña vaia máis grossa ou máis fina. A fariña cae na caixa de madeira que rodea as pedras e que

recibe o nome de tremiñado. Parece ser que nos anos 80 aínda estaba en funcionamento, sendo o único muíño de marea que traballou ata eses anos. Nos últimos anos, parece ser, que só móíase para os propietarios pois a xente da Illa e das poboacións próximas non acudían a el.

O seu estado de conservación é malo, aínda que os elementos mecánicos do único muíño que estaba en funcionamentos dos dous que tiña, atópanse en bo estado.

Muíño das Aceñas

RUMBO Á ILLA DE CORTEGADA

Despois de pasar un par de días paseando pola Illa, que cambiara moito dende a miña xuventude, decidín saír vogando cara o centro da ría á búsqueda dunha boa zona que facilitara a navegación a vela rumbo ás illas Malveiras.

Gracias a unha suave brisa do nordés e cunha navegación en bolina, axiña cheguei ás Malveiras. Son dúas pequenas Illas coñecidas como Malveira Grande ou Illa de San Bartolomeu e Malveira Chica ou Illa dos Ratos.

Rodeei a Grande pola súa banda leste en dirección a Carril co fin, despois de facer unha pequena parada, de achegarme con facilidade ó derruído peirao da Illa de Cortegada.

Recordo dos meus comezos de mariñeiro, á Malveira Grande completamente limpa debido a que a ela acudían os veciños de carril na procura de toxo. Hoxe os toxos a penas deixan ver o cruceiro que se ergue nela.

MALVEIRA GRANDE

É a máis alta das dúas e ten unha forma case triangular. Ó igual que pasaba noutras illas que atopei ó longo do meu percorrido, cando os mariñeiros ían cara a Carril nas súas embarcacións, ó pasar por diante desta Illa, facían o sinal da cruz.

Non se sabe con certeza o por que deste rito, uns pensan que o motivo é o atoparse alí o primeiro dos 17 cruceiros que, a xeito de Via Crucis, marcan o comezo do remonte do río Ulla cara a Santiago. Outros sen embargo aseguran, que é por mor dunha antiga ermida que alí existiu polo século XVI dedicada a San Bartolomeu.

Tamén falan da existencia dun Sepulcro Antropomorfo escavado na rocha, igual que o de Ons, e que estaba situado no alto da Illa, mesmo ó carón da ermida.

Segundo parece, tamén existiu nesta Illa un Lazareto a onde levaban ós enfermos de peste.

O Rei Alfonso XIII na súa visita á Illa de Cortegada.

Non me acheguei a ela para visitala e buscar os restos da ermida e o sepulcro, a altura e frondosidade do toxal que a invade fixo que desistira de tal aventura.

Puxen proa ó peirao de Cortegada e vogando de paseniño, admirei a beleza de Vilagarcía, <a Perla de Arousa>, os numerosos parques de cultivo e o encantador pobo de Carril.

Case sen darme conta, atopábame no ruinoso peirao de Cortegada. Arrimeei a Cassitéride e dispúxenme a baixar para percorrela.

Sabía que había un gardián e esperaba atopalo para charlar con el e pedirlle permiso para pasear por ela. Nada máis pisar a praia e cando me dirixía cara a ermida, vin ó lonxe coma, o que me pareceu un can, viña na mina procura. En nada comprobei que non era un can senón un xabaril que ía acompañado das súas crías. Como non sabía a súas intencións e como me pareceu que traía un pequeno ton agresivo, corrín cara a Cassitéride co fin de refuxiarme dun posible ataque.

Espeerei un rato a bordo ata que o xabaril e as crías estiveran o suficientemente lonxe para que non constituirá un perigo para a miña integridade física.

Percorrín a Illa na procura do vixiante pero non o atopei. A visita foi moi interesante tanto no aspecto antropolóxico como, en especial, ecolóxico.

ILLA DE CORTEGADA

Xa no século I, segundo escritos do xeógrafo romano Plinio, aparece nomeada este Illa co nome de Corticata.

Estivo habitada ata 1907, ano no que foi mercada por subscrición popular para o Rei Alfonso XIII e que nela construíra unha residencia de verán e con elo relanzar economicamente toda a zona. Chegaron a facer os planos do pazo, pero a obra non se chegou a facer.

O rei nunca a habitou, aínda que si chegou a coñecela aproveitando unhas manobras que se celebraron en Lugo e na que estivo acompañado polos seus fillos D. Fernando e D. Carlos.

Con motivo desa visita o rei entregou 250 ptas. para o seu reparto cos máis pobres da vila, das cales 200 ptas. fóronlle entregadas ós antigos colonos da Illa.

Sufriu ó longo das séculos varias invasións (Normandos, Sarracenos,...) xa que é paso obrigado, marítimo - Fluvial, cara a Compostela.

A Illa foi considerada como o Xardín Botánico da Comunidade Galega alberga o máis extenso bosque de loureiros de Europa (*Laurus nobilis*), un fráxil ecosistema que perdurou ata os nosos días pola despoboación e as especiais características climáticas da zona.

Outras especies arbóreas que existen son el *Pinus pinaster*, *Eucaliptus globulus*, *Salix atrocinerea*, *Pinus pinea*, *Platanus hybrida* e *Populus nigra*. tamén atopan hábitat láridos e limícolas como el *Numenius phaeopus*, *Actitis hypoleucos* e outras especies mariñas propias da ría de Arousa.

O sotobosque da Illa é pobre por mor da baixa penetración da luz solar e polo efecto esterilizador dos aceites de loureiro, pero, aínda así, é unha illa moi interesante en variedade de macromicetos, dos que conta con 45 especies, entre eles: *Callistosporium xanthophyllum*, *Clavulinopsis laeticolor*, *Clitopilus intermedius*, *Ramariopsis kunzei deformis*, *Stigmatolemma poriaeforme*,...

Tamén se atoparon fósiles de enorme interese, do tipo coral, nos materiais graníticos da zona, dos que escribiron: "*Caliza fosilífera: Atopada en 1980 na costa da pequena illa de*

Cortegada (Carril - Vilagarcía de Arousa). Unha excepcionalidade dentro dun macizo granítico. Cremos que se trata dalgún tipo de corais. Podemos apreciar neles unha zona circular cuxa estrutura aseméllase á de certos corais".

Na Illa aínda podemos admirar as ruínas do pobo que ata 1907 dedicábase á agricultura e á pesca. Posúe unha ermida, tamén en moi mal estado. Aseguran que polo século XIV existiu un hospital co nome de "Hospital de Carril".

Na parte norte atopamos o segundo cruceiro do Vía Crucis do Ulla, aínda que tamén hai outro fronte a actual capela, este representa, xunto cos outros dezaseis espallados ó longo do primeiro cuarto do río, a santificación do camiño marítimo-fluvial cara o Santiago.

Sobre eles dicía Castelao: "*O Via-crucis foi unha devoción galeguísima que multiplicou os cruceiros na época mellor do seu espallamento*". Neles os fieis rezan por si mesmos e polas ánimas en pena.

O Candorca achegouse ata o peirao de Carril co fin de estudar a mellor forma de remonta-lo río Ulla e así rematar esta peculiar peregrinación marítimo-fluvial a Santiago de Compostela.

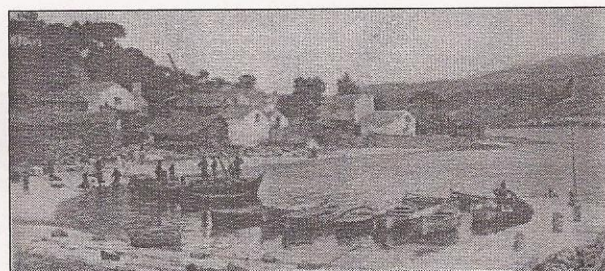

Fosiles atopados na
Illa de Cortegada

Bibliografía empregada para este artigo:

- As cruces de Pedra en Galiza. Alfonso Ródriguez Castelao. Ed. Akal
- Guía das ermidas illeiras nas Rías Baixas. Lino J. Pazos Pérez. Deputación Pontevedra
- La Isla de Cortegada en su Historia. Lino J. Pazos Pérez. Ed. Autor
- Os Cruceiros. Cadernos Museo Pobo Galego.
- Cruces e Cruceiros Xuvilares de Galicia. Estanislao Fernández de la Cigüña. Ed. AGCE
- Revista AUNIOS. Nº 4 e 6. Celestino Pardellas de Blas. Camiño das illas Cassitérides.

Vista do peirao da Illa de Cortegada